

" HEY'ET- İ VEKİLECİK* "

Doç.Dr. Dursun Ali AKBULUT**

23 Nisan 1920 de "fevkalade yetkiyi haiz meclis" in Ankara'da toplanmasından sonra, bu meclis adına iş görecek bir heyetin oluşturulması kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkmış, 2 Mayıs 1920 de 11 vekilden müteşekkil İcra Vekilleri Hey' eti hakkındaki kanun kabul edilmiş ve bir gün sonra 3 Mayıs'ta seçimle iş başına getirilmişti(1). Bu kurul aynı zamanda Hey'et-i Vekile olarak da adlandırılmış ve yasamayla birlikte yürütmeyi de uhdesinde bulunduran TBMM'nin yürütme yetkisini vekâleten kullanmıştır. Hey'et-i Vekile, ya da İcra Vekilleri Hey'eti deyiminin ortaya çıkışı söz konusu kurulun bu özelliğinden kaynaklanmaktaydı.

Mudanya Mütarekesinin imzalanmasından sonra, Hey'et-i Vekilece Trakya'yı tesellüme memur edilen Refet Paşa(2) 19 Ekim 1922 de İstanbul'a geldi ve burada parlak törenlerle karşılandı. Refet Paşa'nın İstanbul'la ilgili resmi bir görevi yoktu. Ona verilen vazife, 14-15 Ekim 1922 tarihinden itibaren yürürlüğü girecek olan Mudanya Mütarekesi gereğince 15 gün içinde Yunan kuvvetleri tarafından boşaltılacak olan Doğu Trakya'yı TBMM Hükümeti adına teslim almaktı. Şu hale nazaran Refet Paşa, Ekim ayı sonlarında görev alanını kapsayan Doğu Trakya'da bulunmalıydı. Fakat bazı iç ve dış siyasi gelişmeler İstanbul'da bir süre daha kalmasını zorunlu kılmış ve bu süre zarfında onun İstanbul'daki faaliyetleri TBMM'de bir grup tarafından eleştiri konusu haline getirilmiştir. Bu eleştirilerin odak noktası, Refet Paşa'nın kendi başına iş gördüğü, TBMM'nin koyduğu kanunları değiştirmek cüretinde bulunduğu, hepsinden önemlisi İstanbul'da küçük bir hükümet oluşturduğu ve adına da Hey'et-i

* 9-11 Eylül 1991 tarihleri arasında Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi'nce düzenlenen "Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu"nda tebliğ olarak sunulmuştur.

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

(1) G. Joeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, c.I, Ankara 1970, s. 101-102.

(2) Refet Paşa'nın görevlendirilmesi, Hey'et-i Vekile'nin 9 Ekim 1922 tarihli toplantısında kararlaştırılmış ve bu karar 11 Ekim'de TBMM'ne sunulmuştur. (TBMM Zabıt Ceridesi, c. 23, Ankara 1960, s.336) Refet Paşa, 16 Ekim 1922 tarihli Hakimiyet-i Milliye'de çıkan mülakatında, vazifesinin iki kısma ayrılabilceğini, bunlardan birincisinin Yunanlılardan tahliye edilecek Trakya'yı teslim almak, ikincisinin de Trakya'da TBMM İfükümetini tesis etmek olduğunu söylemiştir (Hakimiyet-i Milliye, 16 Teşrinievvel 1338/16 Ekim 1922, Numro: 635). Yine aynı tarihli Vakit gazetesinde, Refet Paşa'nın görevi ve bu görevin özelliği hakkında Hey'et-i Vekile'nin bir tebliği yayımlanmıştır (Vakit, 16 Teşrinievvel 1338/16 Ekim 1922, Numro: 1739). Gerek Refet Paşa'nın konuşmasında ve gerekse Hükümetin tebliğinde bu görevlendirmenin İstanbul'a taallük ettiği yolunda her hangi bir açıklama, hatta buna dair bir ima bulunmamaktadır.

Vekilecik denildiği şekildeydi.Kısaca Ankara'da bulunan Hey'et-i Vekilenin küçük bir örneğinin İstanbul'da kurulması, ya da Refet Paşa'nın İstanbul'daki örgütünün buna benzetilerek böyle bir isimlendirmeye gidilmiş olması Hükümete muhalif mebusların harekete geçmelerine neden olmuştu.Böylece siyasi literatürümüzde "Hey'et-i Vekilecik" adıyla yeni bir kavram ortaya çıkmıştır.

1 Kasım 1922 de TBMM'nin almış olduğu bir kararla saltanat kaldırıldı. Saltanatın kaldırılması, İstanbul Hükümetinin hukuki varlığını sona erdiriyordu.Bu sebeple,1 Kasım kararından sonra bazı nazırlar hemen istifa ettiler. Sadrazam Tevfik Paşa da daha fazla direnç gösteremeyerek aynı yolu seçti. 4 Kasım'da İstanbul Hükümetinin varlığı şeklen,hukuken ve fiilen son buldu. İstanbul Hükümeti istifa ettiği sırada TBMM 1, 2 ve 3 Kasım günlerinde üst üste yapmış olduğu yoğun toplantılarına 6 Kasım Pazartesi günü toplanmak üzere ara vermişti(3). Tevfik Paşa Hükümetinin istifası, İstanbul'un idaresi meselesini gündeme getirdi. TBMM toplantı halinde bulunmadığı için İstanbul'un idaresiyle ilgili bir kanun ya da kararın tebliği imkânsız görünüyordu. Üstelik bu mesele ivedilik arz etmekte olup, idarenin ele alınmasında gösterilecek bir anlık tereddüdün önemli ve son derecede olumsuz neticeler doğuracağından korkuluyordu. Bundan dolayı Hey'et-i Vekile tarafından derhal Refet Paşa'ya 16 maddelik bir yönerge gönderildi.Esasen Refet Paşa,Tevfik Paşa istifa eder etmez İstanbul'un idaresine el koyduğunu Ankara'ya bildirmiş ve nasıl bir yöntem takip etmesi gerektiği hususunda Hükümetten talimat istemişti. Acele olarak hazırlandığı anlaşılan 16 maddelik yönerge de bunun üzerine kendisine gönderilmiştir.

TBMM 6 Kasım Pazartesi günü toplanınca, arada geçen üç günlük süre zarfında cereyan eden olaylar gündeme getirilmekte gecikmedi. Amasya mebusu Ömer Lütfi Bey'in "İstanbul'daki Vaziyet" hakkındaki istizah takriri hemen İcra Vekilleri Hey'eti'ne havale edildi(4). Hey'et-i Vekile Reisi Rauf Bey'in gizli celse talebi üzerine(5) ikinci ve üçüncü oturumlar gizli olarak yapıldı.Daha önce 4 Kasım'da Refet Paşa'ya iletilen 16 maddelik yönerge, TBMM'de okundu.Mebuslardan bir kısmı yönergenin çok acele hazırlandığını ve bundan dolayı bazı noksanlıkların bulunduğunu ifade ettiler. Bu noksanlıklardan doğabilecek mahzurları belirttiler. Neticede Hey'et-i

(3) TBMM Zabıt Ceridesi, c. 24, Ankara 1960. s. 376.

(4) TBMM Zabıt Ceridesi c. 24, s. 391.

(5) TBMM Zabıt Ceridesi c. 24, s. 402.

Vekile Reisi Rauf Bey' in verdiği izahat yeterli görülerek, açık celseye geçilmesi kararlaştırıldı(6). Böylece mebuslar, İstanbul'un idaresiyle ilgili ilk resmi bilgileri almış oluyorlardı ki bu da hadisenin üzerinden iki gün geçtikten sonra gerçekleşiyordu. Aynı oturumda mebusların ortak kaygılarından biri de Ankara'dan para alamayacak İstanbul'daki memur ve subayların durumları idi. Bunlar pekâla düşman tarafından Ankara'ya karşı tahrik ve teşvik edilebilirlerdi. Bu durum şimdilik muallakta kalmıştı.

TBMM'nin 11 Kasım günkü birleşiminde Ömer Lütfi Bey bu hususu gündeme getirerek, İstanbul'daki mülki ve askeri memurların hal ve istikballerini Hey'et-i Vekile'den istizah etti(7). Esasen Hey'et-i Vekile, konu ile ilgili olarak üç maddelik bir teklifi meclise getirmiş bulunuyordu. Meselenin ehemmiyetine binaen yine gizli olarak yapılan ikinci oturumda mebuslar kanaatlerini dile getirdiler, teklifin lehinde ve aleyhinde konuşmalar yaptılar(8). Bilahire üçüncü oturum açık olarak yapıldı ve Hükümetin teklifi beyanname şeklinde reye konularak kabul olundu(9). İstanbul'un idaresinin TBMM Hükümeti tarafından devralınması, bir vilayet olarak yönetilmesine karar verilmesi, başka bir deyişle İstanbul üzerinde TBMM ve onun Hükümetinin hükümlerinin ilânı, aynı derecede önemli bir sorumluluğu da beraberinde getirmişti. Şimdi gerek meclisin ve gerekse onun hükümetinin bu sorumluluktan kaçması mümkün değildi. Hükümetin teklifi de böyle bir sorumluluk anlayışının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Hükümetin evvel emirde yapmak istediği, İstanbul'daki yetim ve emekli maaşlarını ödemeye devam etmek, merkez dairelerinin faaliyetlerine ara vermesi dolayısıyla işsiz kalacak memurların kazanılmış haklarını saklı tutarak bilahire istihdamlarına imkân sağlamak ve söz konusu memurlar izinli sayılarak ona göre maaş ve tahsisatlarını düzenlemektir. Tabii ki bütün bunlar için İstanbul bütçesine tahsisat konulacak ve bu husus TBMM'nin onayına sunulacaktı(10).

Bu mesele henüz tam anlamıyla kapanmamıştı ki Vahideddin'in İngilizlere sığınması ve ülkeyi terketmesi, gözlerin yeniden İstanbul'a çevrilmesine neden oldu. TBMM her ne kadar Vahideddin'in yerine Abdülmecid Efendi'yi halife olarak seçti ise de

(6) TBMM Gizli Celse Zabıtları, c. 3, Ankara 1985, s. 1009-1019.

(7) TBMM Zabıt Ceridesi, c. 24, s. 455.

(8) TBMM Gizli Celse Zabıtları, c. 3, s. 1022-1039.

(9) TBMM Zabıt Ceridesi, c. 24, s. 466.

(10) TBMM Zabıt Ceridesi, c. 24, s. 464.

bu işte de Refet Paşa'nın ön planda yer alması bazı mebusları rahatsız etmiş görünmekteydi. Çünkü yeni halifenin Refet Paşa aracılığı ile varılan mutabakat sonucu seçilmiş olması, onun İstanbul'daki "tek adam"lık pozisyonunu daha da kuvvetlendirmişti. Halbuki mebuslar, her şeyin kendi kararlarına bağlı olduğu, bunun kişisel girişimlerle zedelenmemesi gerektiği ve Lozan Konferansına katılacak devletlere böyle bir intibahın verilmemesi inancını taşımakta idiler. Zaten Birinci TBMM'nin hakim karakteri, yetkilerini kullanmakta hassas, hatta bunların bir kişi ya da kurula devrinde son derecede kısıkanç davranmış olmasıdır. Bu meclis, kendi yetki alanına giren bir konuda bir kişinin veya kurulun ön planda görünmesine asla tahammül edememiştir. Refet Paşa'nın İstanbul'daki faaliyetlerine gösterilen tepkiyi biraz da bu anlayış içerisinde değerlendirmek lazımdır.

Hal böyle olunca, mebusların, Refet Paşa'nın İstanbul'daki davranışlarını müzakere konusu yapmakta gecikmeyecekleri ortadaydı. Nitekim 18 Kasım günkü birleşimin birinci oturumunda Refet Paşa hakkında İcra Vekilleri Hey'eti, Dahiliye, Hariciye ve Maliye Vekâletlerinden istizah takrirleri birbirini takip etti. Genel kurul, istizah takrirlerinin 20 Kasım Pazartesi günü cevaplandırılmasını kabul ederek gündemdeki diğer maddelere geçti(11). 20 Kasım Pazartesi günü yapılan gizli oturumda(12) takrir sahipleri, takrirlerini izah ederlerken Refet Paşa ile ilgili şu hususları dile getirdiler ve Hey'et-i Vekile'den açıklama yapmasını istediler:

1) Refet Paşa gümrük kanununu tadil etmiştir, dolayısıyla meclisin yetkisini aşmak suretiyle suç işlemiştir.

2) İstanbul'da on iki şubeli bir teşkilat yapmış ve adına Hey'et-i Vekilecik demiştir.

3) "TBMM Fevkalâde Mümessili", "Başkumandanlık Mümessili", "TBMM ve Başkumandanlık Adına Tesellüme Memur" gibi bir takım unvanlar almıştır. Bu unvanlar ancak meclis kararıyla kendisine verilebileceği halde meclisin böyle bir kararı bulunmamaktadır.

İcra Vekilleri Hey'eti Reisi Rauf Bey, bütün bu suçlamalara elinde geldiğince karşı koymaya çalıştı ve görüşmeler bu doğrultuda üç gün boyunca sürüp gitti. Bu müzakereler, şimdi yayınlanmış bulunan TBMM gizli celse zabıtlarında mevcuttur. Söz konusu zabıtlardan, mesele üzerinde şeklen durulduğu, hadisenin polemik konusu

(11) TBMM Zabıt Ceridesi, c. 24, s. 551-552.

(12) TBMM Gizli Celse Zabıtları, c. 3, s. 1069-1082.

yapılmak istendiği anlaşılmaktadır. Aynı polemğin Koçgiri hadiseleri sırasında Nurettin Paşa hakkında yapılmış olması enteresandır. Bunları bir yana bırakarak, Refet Paşa'nın İstanbul'daki asıl konumunu, Ankara ile yapmış olduğu yazışmalardan takip etmeye çalışalım. Bu yazışmalarda dikkatimizi çeken nokta Refet Paşa'nın, İcra Vekilleri Hey'eti Reisi Rauf Bey'le değil, doğrudan doğruya Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ile muhabere etmiş olmasıdır. Muhtemelen Mustafa Kemal Paşa, Refet Paşa ile daha önce yapmış olduğu görüşmelerde kendisine böyle bir talimat vermiş ve hatta yazılı olmayan bazı yetkilerle onu techiz etmişti (13). Bundan Rauf Bey'in haberdar olduğu muhakkaktı. Bununla beraber Refet Paşa'nın meclis karşısında savunulması işi, sadece Rauf Bey'in omuzlarına yüklenmişti. O, görevini fedakârca yerine getirmiş, İstanbul'un idaresi meselesi Mustafa Kemal Paşa'nın Refet Paşa'ya vermiş olduğu direktifler doğrultusunda halledilebilmiştir.

Refet Paşa'nın resmi görev ve yetkisi olmaksızın, tamamen kişisel girişimlerle idari ve siyasi tasarruflarda bulunduğu yukarıda işaret edilmişti. Bu meydanda O, 1 Kasım 1992 de "zata mahsustur" kaydıyla Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta, İstanbul Hükümetinin Gelibolu'ya mutasarrıf tayini ve Lozan Konferansına delege göndermek istemesinin ardında İngiliz parmağı olduğunu belirttikten sonra, "Tamamen şahsi bir vaziyette olarak Padişahı, Sadrazamı ve Hariciye Nazırını Mutasarrıf tayinine ve konferansa murahhas göndermeye kalkışmaları halinde kendileri için

(13) Trakya'yı tesellüm için Refet Paşa'yı, öncelikle Mustafa Kemal Paşa düşünmüş ve bu fikrini 29 Eylül'de İzmir dönüşü Rauf Bey'e açmıştı. Rauf Bey'den olumlu cevap alan Mustafa Kemal Paşa, düşüncesini eyleme dönüştürmeye karar vermişti (Feridun Kandemir, Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay, İstanbul 1965, s. 85). Nutuk'a göre, bu mesele İzmir'de görüşülmüş ve Refet Paşa, bunun için İzmir'e davet olunmuştu. Refet Paşa İzmir'e doğru yola çıktığı sırada Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya döndüğünden görüşme imkânı olmamış, ancak Bursa seyahati sırasında bir araya gelebilmişlerdi. (Kemal Atatürk, Nutuk, c. II, Ankara 1987, s. 680-681) . Mustafa Kemal Paşa, 16 Ekim'den 19 Ekim'e kadar üç gün boyunca Bursa'da Refet Paşa ile birlikteydi. Ali Fuat Paşa'ya göre, "Refet Paşa, İstanbul'daki vazifesi hakkında Gazi Paşa'dan bazı hususi talimat da almıştı." (Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, İstanbul 1957, s. 102). Bu konuda Kâzım Özalp da aynı kanaati taşımaktadır (Kâzım Özalp, Milli Mücadele, C. I, 3. Baskı, Ankara 1988, s. 237). Fakat Lord Kinross bu kanaati paylaşmamakta ve "Gazi, Refet Paşa'ya verdiği talimatı isteyerek kesin tutmamıştı. Kuramsal olarak, yetki alanı yalnızca Doğu Trakya idi. Gidişinden bir akşam önce İstanbul'daki tutumunu üzerine daha belirleyici bir direktif almak istedi. Ama, Bursa'da bir kaç gazeteciyle beraber masada oturup konuşan Gazi, onu ahbapça selamlamakla yetindi, üstünlükörül vaatle bulundu." demektedir (Lord Kinross, Atatürk Bir Millet'in Yeniden Doğuşu, Türkçesi: Necdet Sander, Sekizinci Baskı, İstanbul 1981, s. 527).

muhakkak bir felâketin pek yakın olduğunu söylemek suretiyle tehdid ettim." (14) demekteydi. Refet Paşa'nın, böyle bir "tehdid" de bulunma cesaret ve yetkisini nereden aldığını söylemeye gerek yoktur. Anlaşılan odur ki bu "tehdid" hedefini bulmuş ve İstanbul Hükümeti mutasarrıf tayinini geri alarak, konferans işi için muhabereye girişmiştir.

Öte yandan, Refet Paşa'nın Padişahla görüştüğü (15) ve onunla sarayda yemek yediği yolundaki haberlerin İstanbul gazeteleri aracılığı ile Ankara'da duyulması üzerine Mustafa Kemal Paşa, 2 Kasım'da Refet Paşa'ya çektiği telgrafta, "Bunu suret-i kat'iyyede tekzib buyurmanız muvafık olur. Ben gayr-ı vaki olduğunu söyledim." (16) diyordu. Nitekim İstanbul'dan istihbarat raporlarına dayanılmak suretiyle edinilen bilgilere göre, "Vahideddin'in memalik-i ecnebiyeye firar hazırlıkları içinde olduğu" öğrenilmişti. Mustafa Kemal Paşa, 4 Kasım'da Refet Paşa'ya gönderdiği şifrede, böyle bir girişimin kesinlikle engellenmesi emrini verdi. (17)

İstanbul'da bulunan mülki, adli ve idâri erkân, 4 Kasım Cumartesi günü öğleden önce Refet Paşa'ya müracaatla, TBMM'nin almış olduğu karar gereğince Ankara Hükümetinden başka hükümet tanımadıklarını ve "bugünden itibaren TBMM namına İstanbul vilâyeti ve şehrinin umur-ı idariyesini tayin ve tanzim için" kendisinden talimat istediler. Bunun üzerine Refet Paşa, durumu hükümete arz ederek, İstanbul'un idaresine ait gerekli talimatı isteyeceğini, ancak sözkonusu talimat gelinceye kadar vazifelerine devam etmelerini bildirdi. Kendisi de "TBMM'nin bir azası ve TBMM Hükümetinin ve Başkumandanlığının İstanbul'a en yakın mıntıkaya memur fevkalâde mümessili sıfatıyla her türlü mesuliyeti üzerine" alacaktı. Refet Paşa bunları yaparken İstanbul'daki İngiliz askeri temsilciliğinden olumlu intibalar edinmiş ve onların İstanbul'un idaresini Türkiye'nin bir iç meselesi olarak gördükleri yolundaki beyanlarına güvenmişti. Nitekim Refet Paşa, İstanbul erkânıyla yapılan bu görüşmeden sonra, daha önce kararlaştırılmış bulunan generaller toplantısına gitti (18). Generaller toplantısı öğleden sonra saat dörtte başladı. Refet Paşa,

(14) Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), A: IV-17-a D: 68 F:1-2

(15) Bu görüşme 29 Ekim'de gerçekleşmiş ve Refet Paşa, Padişahın hükümetin istifasını istemiş, Vahideddin'in "bir emrivaki istiyorsunuz" demesi üzerine Refet Paşa, "Ankara'da saltanatın ilgası ile bir halifenin intihabı isteniyor" cevabı vermişti (Jaeschke, Kronoloji, s. 4).

(16) CA, A: IV-17-a D: 68 F:1.

(17) CA, A: IV-17-a D: 68 F:5-13.

(18) CA, A: IV-17-a D: 68 F: 3-30.

İstanbul'un idaresiyle ilgili durumu resmen onlara bildirdi. İtilâf generalleri Refet Paşa'nın kararını memnuniyetle karşıladıklarını ifade ettiler. Bütün bu hadiseler aynı gün saat 15.00 ve 18.15 te Refet Paşa tarafından çekilen iki ayrı telgrafla Ankara'ya bildirildi ve talimatın geciktirilmeden aynı gecede yetiştirilmesi istirham edildi(19).

4-5 Kasım gecesi, "İstanbul vilayetinin umur-ı idariyesini tanzim hususunda Hey'et-i Vekile'nin muhtasar talimatnamesi" Refet Paşa'ya gönderildi. Bu talimatnamenin başında, önemli ve ivedilik arzeden konularda münasip tedbirleri alabileceği ona bildirildi(20). Açıkçası Refet Paşa, talimatnamede yer almayan hususlarda serbestçe karar alabilecek ve bunları uygulayabilecekti. Zaten O, 5 Kasım'da Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta, "bazı hususat hakkında ayrıca maruzatta bulunacağı cihetle bunun neticesine kadar mezkûr talimatnamenin umuma neşr ettirilmemesini" istiyordu. Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafa bir gün sonra verdiği cevapta, talimatın mecliste gizli oturumda müzakere edildiğini, vekâletlere de zata mahsus kaydıyla tebliğ edildiğini bildirdi(21).

Refet Paşa, yine 5 Kasım tarihli diğer bir telgrafında, kendisine talimat gönderilmesini, kişisel olarak başladığı vazifeye devamının arzu edildiği şeklinde değerlendirmekte, fakat itilaf devletleri mümessilleri ile generallerine karşı herhangi yanlış bir vaziyette kalmamak için TBMM Hükümeti adına İstanbul'da taşıyacağı resmi sıfatın tasrih buyurulmasını yazıyordu(22). Mustafa Kemal Paşa'nın, itilâf devletleri mümessil ve generallerine karşı TBMM Hükümeti ve ordusunu temsil etmekte olduğu bilindiğine göre ayrıca ne gibi sıfat ve yetkililere lüzum görüldüğünü(23) sorması üzerine Refet Paşa şu karşılığı vermiştir: "Şimdiye kadar düvel-i müttefika ceneralleri ve mümessillerine karşı TBMM Hükümeti ve Başkumandanlığın Trakya'yı tesellime memur bir ordu kumandanı vaziyetini muhafaza ederek İstanbul hakkındaki mesaimi şahsi mahiyette gösteriyordum. Vaziyet-i ahire dolayısıyla bu sıfat ve yetkilimin resmen İstanbul'a da teşmiline lüzum hasıl olduğundan bu babdaki irade-i devletlerini telakkiye lüzum hissetmiştim. Maamafih bu emr-i cevabileri üzerine ba'dema TBMM Hükümeti ve Başkumandanlık mümessili sıfatıyla ifa-yı vazifeye devam edeceğimi arzeylerim."(24)

(19) CA, A: IV- 17 - a D: 68 F: 3- 27 , 3- 28 , 3,29 .

(20) CA, A: IV- 17 - a D: 68 F: 3- 33 , 3- 31 .

(21) CA, A: IV- 17 - a D: 68 F: 3- 8

(22) CA, A: IV- 17 - a D: 68 F: 3- 5.

(23) CA , A: IV- 17 - a D: 68 F: 3- 6.

(24) CA , A: IV- 17 - a D: 68 F: 3- 4 .

Bu yazışmalardan anlaşılacağı gibi Mustafa Kemal Paşa, Refet Paşa'ya İstanbul'un idaresiyle ilgili her hangi bir resmi sıfat yermiş değildir. Refet Paşa bunu kendiliğinden, Trakya'yı tesellüme memur olduğu yetki ve sıfatlarla özdeşleştirmiştir. Dolayısıyla, istizah tavrı veren mebusların, aradaki bu farkı bilemeleri ve bundan Hükümeti sorumlu tutmaları gayet doğaldı.

Netice itibariyle denilebilir ki Refet Paşa'nın asli görevi, Doğu Trakya'yı TBMM Hükümeti adına tesellümden ibaretti. Bu da ancak itilaf generalleriyle yapılacak görüşmeler sonunda mümkün olabilecekti. Refet Paşa onun için İstanbul'a gitmişti. Ancak bu arada saltanatın kaldırılması ve ardından Tefik Paşa Hükümetinin istifası üzerine ortaya çıkan yeni durumdan kendini yetkili ve sorumlu hissetti. Bu hissiyatının Ankara Hükümetince desteklenmesi, ona İstanbul'un idaresini üstlenmesi cesaretini verdi. Böylece, asli görevinin yanında ikinci bir görev ve sorumluluk daha aldı. Fakat bu ikinci görev, meclisin iradesi dışında gerçekleşmiş olduğundan yukarıdan beri anlatmaya çalıştığımız hadiseler cereyan etti. Onu Hey'et-i Vekilecik kurmakla suçlandıranlar, hiç şüpheyle TBMM'nin İstanbul'un idaresi konusunda ikinci plana düşürülmüş olmasından dolayı böyle bir tavır içerisinde girmişlerdir. Yoksa Refet Paşa'nın İstanbul'daki örgütünü on iki şube halinde düzenlenmesi küçük bir hükümet kurmak, ya da o zamanki tabirle Hey'et-i Vekilecik yapmak demek değildir. Aksine İstanbul'un şartlarının ortaya çıkarmış olduğu bir durumdur ve şube sayısının on iki olması da tamamen tesadüften ibarettir.

Askeri zaferi kazanan Türkiyenin önünde yığınla mesele dururken, bazı mebusların böyle bir konuyu hem de iddialı bir şekilde gündeme getirmeleri doğru muydu? İcra Vekilleri Hey'et-i Rejisi daha önce meclisi bu konudan haberdar ederek usulen bir karar alınmasını sağlayamaz mıydı? Meclis ile Hükümet arasındaki ihtilafın önüne geçilemez miydi? Benzer soruları çoğaltmak elbette mümkündür. Fakat bunlara cevap aradığımız zaman kimin, hangi duygularla hareket ettiğini tesbit etmekte güçlük çekiyoruz. Evvela Hükümeti bu işten sorumlu tutan mebusların davranışlarına bakıldığı zaman, bunların birlik arzetmediği görülmektedir. Kimi meseleyi sadece bir milli hakimiyet prensibi olarak ele almakta ve hakimiyet-i milliyenin yegane tecelligâhı olan TBMM'nin kararı olmaksızın hiç bir şeyin yapılamıyacağına inanmaktaydı. Bazı mebuslar da bunu siyasi muhasasımalarına ağır bir darbe indirmek için bir fırsat olarak değerlendirmekteydi. Bunlara göre asıl hedef Refet Paşa değil,

Hükümettir ve ondan da öte Mustafa Kemal Paşa'nın şahsıdır. Fakat bu noktada doğrudan Mustafa Kemal Paşa'yı hedef almak imkânını bulamadılar. Her zaman karşılıklarına İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey çıktı. Rauf Bey, bu milli meselede dava arkadaşı için, daha doğrusu milli davası için kendisini ortaya attı. Tabir uygun düşerse ona siper oldu. Görüşmeler sırasında mecliste bulunan Mustafa Kemal Paşa, hiç bir zaman başkanlık koltuğunda oturmadı. Oturumlar başkanvekilleri tarafından idare edildi. Böylece aleyhinde gelişebilecek cereyana fırsat vermek istemedi. Fakat çok geçmeden Süleyman Necati Bey'le arkadaşlarının İntihab-ı Mebusan Kanununun tadiline dair kanun teklifleri ve şayan-ı müzakere olduğuna dair Layiha Encümeni mazbatası(25) olayın ehemmiyetini göstermeye yetecektir.

Hükükümete gelince, niçin konuyu meclise getirmek gereği duymamıştır ? Evvelâ İstanbul'un idaresi meselesinde seri kararlar alınması icap ediyordu. Bunu Refet Paşa'nın telgraflarından anlamak mümkündür. İstanbul'a fiilen hakim olan itilaf kuvvetlerinin ne tavır takınacakları bilinmediğinden yapılacak girişimlerin ani ve bir emri-vaki şeklinde olmasında fayda mülâhaza olunuyordu. İstanbul'daki gayri müslimlerin, özellikle Rumların taşkınlık yapabilecekleri hesabediliyor ve buna imkân verilmemek isteniyordu. Halbuki meclisin gündeminde önemli ve ivedilik arzeden başka konular vardı. Üstelik bu meclis ağır çalışıyor, en hayati konularda bile bir sürü usul tartışmaları yapıyordu. Muhtemelen Hükümetin meclise gitmesine bu yön engel olmuştur. Ayrıca ikinci bir neden daha vardı ki asıl önemli nokta burasıydı: Olayların gelişmesinden siyasi çıkar sağlamak, ya da günümüzün deyimiyle iç siyaset hesapları yapmak. Bu son derece tehlikeli, devletin menfaatleriyle bağdaşmayan husus, ne yazık ki Birinci TBMM'de görülmüştür. Bunun bir örneği, yukarıda ifade ettiğimiz Koçgırı olayları sırasında yaşanmıştı. Ali Fuat Paşa bu durumu "manasız kıskançlık" olarak değerlendirmekte ve şöyle demektedir: "Refet Paşa'ya İstanbul'da yapılan büyük istikbal merasimi ve paşanın fazla heyecana kapılarak sık sık irat ettiği hitabeler, Ankara'da ve bilhassa Meclis mehafilinde bazı kimselerin lüzumsuz ve aynı zamanda manasız kıskançlığına sebep olmuştu"(26) Refet Paşa'nın bizzat kendi de İstanbul'a vardığı ilk günden itibaren

(25) Görüşmeler için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, c. 25, s. 159-164. Tadil teklifine göre, TBMM'ne aza seçilebilmek için Türkiye sınırları içindeki ahaliiden olmak veya seçim çevresinde beş yıl mütemekkin bulunmak gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşa, bu şartlardan hiç birini taşııyordu.

(26) Cebesoy, Siyasi Hatıralar, c. I, s. 108.

böyle bir kaygı taşımaktaydı. Vahideddin ile yapmış olduğu 29 Ekim günkü mülâkatta, padişahın "yine görüşebilir miyiz?" sualine "Olmaz! Düşmanlarımın tehkidinden korkarım" karşılığını vermişti (27). Refet Paşa'nın buradaki "düşmanlarım" tabiriyle siyasi muhaliflerini kastedtiği açıktır.

Milli Mücadele Tarihimizin önemli konuları arasında yer alan Ankara Hükümeti tarafından İstanbul'un idaresine el konulması hadisesi, TBMM'de "Hey'et-i Vekilecik" tartışmasının yapılmasına neden olmuş ve bu deyim yerinde kullanılmamış olsa da yakın tarihimizin siyasi ve idari bir safhasını ifade etmesi bakımından incelenmeye değer bulunmuştur.

(27) Jaeschke, Kronoloji, c. II, s. 5.